

Tadeusz Gogolewski

Bibliografia polskich przekładów katechizmu rzymskiego

Collectanea Theologica 24/1-4, 266-285

1953

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TADEUSZ GOGOLEWSKI

BIBLIOGRAFIA POLSKICH PRZEKŁADÓW KATECHIZMU RZYMSKIEGO

Opublikowany w 1566 r. z polecenia Soboru Trydenckiego *Catechismus*, zwany *ad Parochos* względnie *Tridentinus* albo najczęściej *Catechismus Romanus*, jest po dziś dzień ceniony w teologii katolickiej z uwagi na swe nieprzedawnione wartości doktrynalno-kerygmatyczne. Mało wszakże znany jest fakt, jak wiele nieporozumień kryje się w odnośnej literaturze bibliograficznej na temat nader skomplikowanej historii powstania oraz dalszej ewolucji tego dzieła. Tak np. u samego zgoła Vacanta widnieją dotychczas nie dość ściśle informacje w tej kwestii ¹⁾).

Tymczasem, jak stwierdza doświadczenie, od bliższej znajomości dziejów Katechizmu Rzymskiego uzależnione jest poprawne posługiwanie się nim w pracy naukowej. Wśród teologów bowiem utrzymuje się mylne przekonanie, że wszystkie wydania tekstu oryginalnego są identyczne i dlatego jest rzekomo sprawą obojętną, według którego z nich Katechizm ten bywa przytaczany. W rzeczywistości stosowane w różnych wydaniach podziały treści cechuje znaczna rozbieżność, spowodowana charakterystyczną dla Katechizmu Rzymskiego okolicznością, iż edycja pierwotna nie miała w ogóle żadnych podziałów, które są dopiero późniejszego pochodzenia ²⁾).

¹⁾ Por. E. M a n g e n o t, Catéchisme, art. w DThC, Paris, 1932³, 2, 2, 1917.

²⁾ Por. St. L. C o r v i n v. S k i b n i e w s k i, Geschichte des Römischen Katechismus, Rom, 1903, 65 nss.

Dla orientacji jak wielkie zamieszanie powoduje w praktyce nieznamość tego stanu rzeczy, wystarczy przejrzeć chociażby kilka podręczników teologii zwracając uwagę na sposób przytaczania Katechizmu³⁾. Pomijanie bliższych informacji o wydaniach, którymi poszczególni autorowie się posługiwali, przy uderzającej różnorodności stosowanych oznaczeń, wręcz uniemożliwia zidentyfikowanie podawanej treści. Przy tym brak sumienności naukowej posuwa się czasem aż tak daleko, że w wykazach bibliograficznych figuruje zamiast właściwej — edycja pierwotna, chociaż autor nie zadał sobie trudu dotarcia do niej, jak o tym świadczy technika przytaczania tekstów⁴⁾.

Niemniej rażące stosunki przejawia pod tym względem także polska literatura teologiczna, z tą wszakże różnicą, iż siłą rzeczy nabiera tu większej wagi kwestia polskiej szaty Katechizmu Rzymskiego. Niewątpliwie wolno teologom posługiwać się każdorazowo własnym tłumaczeniem oryginału, względnie korzystać z istniejących przekładów, byle informowali o tym należycie czytelnika. A jednak z zasady tego właśnie nie czynią. Równocześnie zaś wokół wspomnianych przekładów Katechizmu powstał cały splot błędów, pomyłek i niejasności, których nie sposób rozwikłać w oparciu o dane, jakich dostarczyć może polska bibliografia.

Przy tym w odniesieniu do historii tekstu oryginalnego nie brak cennych opracowań monograficznych⁵⁾. Natomiast

³⁾ Por. C h. P e s c h, Praelectiones dogmaticae, Friburgi Br., 1894, 2, 350; B. B a r t m a n n, Lehrbuch der Dogmatik, Freiburg in Br., 1911², 502; F r. D i e k a m p, Theologiae dogmaticae manuale, Parsiis, 1946², 4, 82.201. 306. 493. 539; H. N o l d i n, Summa theologiae moralis, De principiis, Oeniponte, 1940²⁷, 34; t e n ż e, De sexto praecepto et usu matrimonii, Oeniponte, 1940³¹, 84.

⁴⁾ Por. L. L e r c h e r, Institutiones theologiae dogmaticae, Oeniponte, 1940³, 2, 66. 147. 184. 256. 271. 369.

⁵⁾ Por. S t. L. C o r v i n v. S k i b n i e w s k i, dz. cyt.; P. P a s c h i n i, Il Catechismo Romano del Concilio di Trento, Roma, 1923; J. B. De Toth, De auctoritate theologica Catechismi Romani, Budapest, 1941.

nikt dotąd, o ile nam wiadomo, nie pokusił się o krytyczne i możliwie wyczerpujące naświetlenie dziejów tłumaczenia Katechizmu Rzymskiego na język polski. Skromną próbę tego rodzaju stanowi notatka niniejsza, oparta na przeprowadzonych poszukiwaniach źródłowych.

I

Pierwsze polskie tłumaczenie Katechizmu Rzymskiego pojawiło się równo w półtora roku po wyjściu z druku łacińskiego oryginału⁶⁾ stanowiąc jeden z najwcześniejszych jego przekładów na języki nowożytne⁷⁾. Tłumacz, ks. Walenty Kuczborski, opatrzył je Przedmową informując w niej, że pracę wykonał na zlecenie Kardynała Stanisława Hozjusza, któremu zadanie to powierzył sam Papież Pius V⁸⁾. Zgodnie z ży-

⁶⁾ Oryginał ukazał się we wrześniu 1566 r. u Pawła Manutiusa w Rzymie pt. *Catechismus ex decreto Concilii Tridentini, ad Parochos, Pii V. Pont. Max. iussu editus*. Jeszcze w tym samym roku wyszło tłumaczenie włoskie (lecz bynajmniej nie w formie tekstu paralelnego, jak to bezpodstawnie utrzymuje E. M a n g e n o t, por. art. cyt. 2, 2, 1917), a wkrótce potem francuskie i niemieckie. Por. S t. L. C o r v i n v. S k i b n i e w s k i, dz. cyt. 65 nss.

⁷⁾ Por. „Katechizm albo Nauka Wiary y Pobożności Krześcijańskiej, według uchwały S. Tridentyskiego Concilium, przez uczone a bogoboyne ludźie zebrana y spisana. Przodkiem Plebanom y Przełożonym Kościelnym, potym inszym wszystkim pobożnym Krześcijanom barzo pożyteczna y potrzebna. Przez Księdza Walentego Kucborskiego Archidiacona Pomorskiego etc. z Łacinskiego na Polskie wyłożony. W Krakowie W Drukarni Mikołaja Szarffenberga“. Str. 8 niłb., 439, 28 niłb. in folio. Na ostatniej stronie pod herbem drukarza widnieje uwaga dodatkowa: „Roku 1568. we Wtorek po Kwietney Niedzieli dokończone“.

⁸⁾ Dnia 30 stycznia 1567 r. pisał Hozjusz do Prymasa Jakuba Uchańskiego o realizacji otrzymanego od Papieża polecenia: „De catechismo vero hoc quidem tempore non possum Rev. Dom. Vrae gratificari. Mandavit enim Pontifex, ut eum primo quoque tempore transferendum curarem, quam provinciam dno Valentino Kucborski, ecclesiae meae canonico, mandavi, qui iam etiam absolvit eam partem, quae pertinet ad symbolum.“ Por. T. W i e r z b o w s k i, Uchańskiego czyli zbiór dokumentów, wyjaśniających życie i działalność Jakóba Uchańskiego, Warszawa, 1890, 3, 171.

czeniu Papieża ⁹⁾, a w odróżnieniu od oryginału, wyodrębniono w przekładzie wstęp (nazwany Przedmową) i cztery rzeczowe części (Skład Apostolski, Sakramenty, Dekalog, Modlitwa Pańska) oraz mniejsze jednostki tematyczne. Pokażnych rozmiarów dzieło, wydrukowane całe czcionką gotycką, ozdobiono ponadto wieloma drzeworytami o treści dostosowanej do tekstu, jednobarwnymi inicjałami itp.

Cenny ten starodruk znają nasi bibliografowie, jak np. Jocher ¹⁰⁾, Wierzbowski ¹¹⁾, Estreicher ¹²⁾. Natomiast wokół osoby samego tłumacza powstał z biegiem czasu szereg nieporozumień. Zapoczątkowała je Kapituła Krakowska, której Kuczborski był kanonikiem, podając na wystawionym mu w Katedrze Wawelskiej epitafium fałszywą datę zgonu, a mianowicie 3 października 1573 r. zamiast 4 października 1572 r. ¹³⁾. Wieki następne przekazały o Kuczborskim nader skąpe lub niedokładne wiadomości ¹⁴⁾. Wreszcie pomyłono go z żyjącym w XVII w.

⁹⁾ Wolę swą co do wprowadzenia podziałów w przekładzie polskim wyraził Pius V w liście do Hozjusza z dnia 28 września 1566 r., zawierającym nakaz dokonania przekładu. S k i b n i e w s k i przytaczając list ten, nie umiał nic pewnego powiedzieć, kiedy polskie tłumaczenie Katechizmu zostało dokonane. Por. dz. cyt. 70. 143.

¹⁰⁾ Por. A. J o c h e r, *Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce od wprowadzenia do niej druku po rok 1830 włącznie*, Wilno, 1842, 2, 197 (2776a); wzmianka o Kuczborskim tamże 2, 404 (4682).

¹¹⁾ Por. T h. W i e `r z b o w s k i, *Bibliographia Polonica XV ac XVI ss.*, Varsoviae, 1889, 1, 66.

¹²⁾ Por. K. E s t r e i c h e r, *Bibliografia polska*, Kraków, 1872 nss., 8, 57; 20, 358.

¹³⁾ Za drugą z tych dat przemawiają zachowane notatki odręczne współczesnych Kuczborskiemu osób. Por. J. M u c z k o w s k i, *Walenty Kuczborski*, art. w *Dwutygodniku Literackim*, Kraków, 16 (1884), 106 ns.

¹⁴⁾ Por. S. S t a r o v o l s c i u s, *Scriptorum Polonicorum EKATONTAS seu centum illustrium Poloniae scriptorum elogium et vitae*, Francoforti, 1625, 62 ns.; P. H. P r u s z c z, *Forteca duchowna Królestwa Polskiego*, Kraków, 1662, 174; D. P. F r e h e r, *Theatrum virorum eruditione clarorum, Noribergae*, 1688, 1, 232; J. J a b ł o n o w i u s, *Museum Polonum*, Leopoli, 1752, 112, 127; X. K. N i e s i e c-

kanonikiem regularnym tegoż samego imienia i nazwiska ¹⁵⁾. Błędy te rozwikłał w ub. stuleciu zasłużony bibliograf Muczowski ¹⁶⁾, a mimo to utrzymywały się one u autorów późniejszych ¹⁷⁾. Nawet samemu Estreicherowi przydarzyło się nazwać tłumacza Katechizmu kanonikiem regularnym ¹⁸⁾.

Oprócz danych biograficznych zestawił Muczowski również listę wszystkich zachowanych dzieł Kuczborskiego. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje pozostająca dotychczas w rękopisie historia Soboru Trydenckiego z okresu legatury Hozjusza, którego Kuczborski był sekretarzem ¹⁹⁾. Wykaz ten należy uzupełnić wzmianką o nieznanym Muczowskiemu liście do Hozjusza ²⁰⁾, jak również o wydaniu przez Ulanowskie-

k i S. J., Korona polska, Lwów, 1738, 2, 737; t e n z e, Herbarz polski, Lipsk, 1840, 5, 433.

¹⁵⁾ Życiorys owego Kuczborskiego podał P. H. P r u s z c z, por. dz. cyt. 217, a powtórzył w swej historii zakonu kanoników regularnych A. M. G o r c z y ń s k i, Joannes De Nigra Velle, Cracoviae, 1707, 109 ns. Obu Kuczborskich utożsamiał ks. A. O s i ń s k i, O życiu i pismach ks. Piotra Skargi, Krzemieniec, 1812, 72.

¹⁶⁾ Por. J. M u c z k o w s k i, art. cyt. 104—116. Artykuł był przedrukowany w osobnym zbiorze szkiców tegoż autora pt. Rozmaitości historyczne i bibliograficzne, Kraków, 1845, 73—84. Pracę Muczowskiego zreferował F. M. S (obieszczański) w art. pt. Kuczborski, Encyklopedia Powszechna Orgelbranda, Warszawa, 1864, 16, 404 ns.

¹⁷⁾ Por. M. W i s z n i e w s k i, Historia literatury polskiej, Kraków, 1857, 9, 168 (pomimo, że autor zna również poprawną wersję, por. tamże 8, 206 ns.); K. M e c h e r z y ń s k i, Historia wymowy w Polsce, Kraków, 1858, 2, 64 ns.

¹⁸⁾ Por. K. E s t r e i c h e r, dz. cyt. 20, 358.

¹⁹⁾ Por. J. M u c z k o w s k i, art. cyt. 107 nss.

²⁰⁾ Datowany 26 stycznia 1553 r. Por. F. Ć. H i p l e r - V. Z a k r z e w s k i, Stanisłai Hosii Epistolae, Cracoviae, 1879, 2, 1, 294—297 (Nr 961). Nb. wzmianki w listach tegoż zbioru świadczą, że Kuczborski obok innych stanowisk kościelnych piastował również godność prepozyta w Brodnicy, której nie znał Muczowski. Por. tamże 2, 1, 60 (Nr 467). 138 ns. (Nr 605). 198 ns. (Nr 736).

go ²¹⁾ dwóch broszur politycznych, z których tylko jedną przytoczył Muczkowski ²²⁾).

Ponadto w pracy swej sprostował Muczkowski błędną wersję niektórych bibliografów ²³⁾, jakoby tłumaczeniu Kuczborskiego patronował nie Hozjusz lecz Prymas Stanisław Karnkowski ²⁴⁾. U podłoża tej pomyłki leżało przekonanie, że istnieje w ogóle tylko jedno polskie tłumaczenie Katechizmu Rzymskiego, a wszystkie późniejsze wydania są rzekomo wyłącznie jego przedrukiem. Tymczasem na początku następnego stulecia wyszedł nowy, zupełnie od pierwszego niezależny przekład, związany właśnie z osobą Prymasa ²⁵⁾. W Przedmowie, datowa-

²¹⁾ Por. B. U l a n o w s k i. Sześć broszur politycznych z XVI i początku XVII stulecia, Kraków, 1921, 39—105.

²²⁾ Warto jeszcze wspomnieć o wymianie zdań na temat językowych wartości pism Kuczborskiego, do której okazji dostarczyło opublikowanie w Poznaniu w 1843 r. jego dzieła pt. Wykład na Lament Jeremiasza Proroka. Opinię anonimowego wydawcy o wyższości Kuczborskiego nad Skargą i Górnickim podzielał J. M u c z k o w s k i, por. art. cyt. 109, K. M e c h e r z y ń s k i, dz. cyt. 65, oraz A. S o z a ń s k i w osobnym studium pt. Kuczborski i Skarga rozpatrywani pod względem języka, Wiedeń, 1859. Krytycznie wypowiedział się m. in. W. A. M a c i e j o w s k i, Piśmiennictwo polskie od czasów najdawniejszych aż do roku 1830, Warszawa, 1852, 3, 214 nss., oraz k s. L. Ł ę t o w s k i, Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich, Kraków 1852, 3, 215 nss., który ze swej strony upatrywał w Wykładzie ducha proroczego.

²³⁾ Por. F. B e n t k o w s k i, Historia literatury polskiej wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych, Warszawa — Wilno, 1814, 541; ks. I. C h o d y n i c k i, Dykeyonarz uczonych Polaków, Lwów, 1833, 1, 385 ns.

²⁴⁾ Por. J. M u c z k o w s k i, art. cyt. 107.

²⁵⁾ Por. „Katechizm Rzymski. To iest, Nauka Chrześciana, Za Roskazaniem Concilium Trydentskiego, y Papieža Piusa V. wydana połacinnie. A teraz nowo na Polskie pytania y odpowiedzi przełożona Za roskazaniem Iego Mści X. Stanisława Karnkowskiego, Arcybiskupa Gnieźnieńskiego etc. y iego nakładem wydrukowana. W Kaliszu, W Drukarniey Jana Wolraba. Roku Pańskiego, 1603.“ Str. 11 nlb., 450, 28 nlb. in 4-o.

nej z Łowicza 21 kwietnia 1603 r., wyjaśniał sam Karnkowski, że przekład opracowany został z jego polecenia. Jednak autora tłumaczenia Prymas nie wymienił nazywając go tylko ogólnikowo swoim domownikiem („...rozkazaliśmy jednemu z domowych naszych..“).

Wysuwano różne przypuszczenia, kto mógł być owym tajemniczym wykonawcą woli Karnkowskiego. Nie brakło głosów, iż autorem tłumaczenia był po prostu sam Prymas²⁶⁾. Więcej wszakże prawdopodobieństwa zdaje się mieć hipoteza, że przekład wyszedł spod pióra kogoś z bliskich Prymasowi Jezuitów²⁷⁾. Podobnie zastanawia fakt, dlaczego Karnkowski w Przedmowie swojej ani słowem nie wspomniął o tłumaczeniu Kuczborskiego. Wśród bibliografów utrzymuje się przekonanie, że Prymas znał dobrze pierwszy przekład, oceniał go jednak nader krytycznie i dlatego postanowił zastąpić innym²⁸⁾.

Różnica pomiędzy obu dziełami jest rzeczywiście znaczna. Drugie z nich posiada dużo mniejszy format oraz skromniejszą, bez żadnych ozdób szatę graficzną. Ponadto zaopatrzone zostało w formalny podział na części, rozdziały i pytania, jakie w międzyczasie wprowadzono do edycji tekstu oryginalnego²⁹⁾. Przy tym w odróżnieniu od tłumaczenia Kuczborskiego, które było prawie dosłowne, nowy przekład jest raczej wolny, wierny tylko co do sensu, a także w rzeczach mniejszej wagi pełen skrótów i opuszczeń. Dało to nawet podstawę do twierdzenia, jakoby wydanie to nie zawierało tłumaczenia Katechiz-

²⁶⁾ Por. J. M u c z k o w s k i, art. cyt. 107.

²⁷⁾ Por. anonimową Przedmowę do jednego z dalszych wydań tego przekładu, Warszawa, 1827, VII.

²⁸⁾ Por. A. J o c h e r, dz. cyt. 2, 477 (2776); nowy przekład wymieniony tamże 2, 197 (2781a); K. E s t r e i c h e r wspomina o decyzji Karnkowskiego przy jednym z późniejszych przedruków z 1762 r., por. dz. cyt. 20, 359; samo wydanie podaje tamże 8, 129; 19, 181.

²⁹⁾ Autorem przyjętego na ogół w późniejszych wydaniach podziału jest A. F. Leodius, który w 1572 r. wprowadził do tekstu rozdziały i ustępy, a w 1574 r. pytania i odpowiedzi. Por. St. L. C o r v i n v. S k i b n i e w s k i, dz. cyt. 66. 72 ns.

mu Trydenckiego, ale stanowiło odrębny, chociaż w oparciu o tamten ułożony Katechizm ³⁰⁾.

Jednak twierdzenie to nie da się utrzymać. Z Przedmowy bowiem Karnkowskiego jasno wynika, że w intencjach jego miał to być przekład Katechizmu Soboru Trydenckiego jako wyraz troski Prymasa o wprowadzenie w życie uchwał soborowych. Z drugiej strony sam układ dzieła, bieg jego myśli, sposób wykładu, argumentacja skryptyrystyczno-patrystyczna itp. elementy świadczą dostatecznie, iż życzeniom Prymasa stało się zadość. Przy tym wprowadzone ze względów duszpasterskich zmiany sprawiły, że nowy ten, wygodny, treściwy, o dużej użyteczności praktycznej przekład Katechizmu Rzymskiego na długie lata wyparł z powszechnego użytku wcześniejsze z tłumaczeń.

II

Powołując się na zachowane w manuskrypcie noty Bentkowskiego wymienił Jocher na pierwszym miejscu wśród dalszych wydań przekładu Karnkowskiego przedruk, jaki rzekomo miał się ukazać u Mikołaja Szarffenberga w Krakowie bez podania roku, a liczył jakoby 439 str. in folio ³¹⁾. Informację tę powtórzył nie tylko mało krytyczny Wiszniewski ³²⁾, a za nim

³⁰⁾ Por. W. A. M a c i e j o w s k i, dz. cyt. 3, 214 ns; A. J o c h e r, dz. cyt. 2, 477 (2776), M. W i s z n i e w s k i, dz. cyt. 9, 168 przytoczywszy ten sam tekst Jochera, mylnie zreferował myśl autora utrzymując wręcz przeciwnie, iż to właśnie pierwszy przekład nie był tłumaczeniem Rzymskiego, ale jakiegoś innego Katechizmu. Tymczasem zdanie Jochera odnosi się najwyraźniej do drugiego z przekładów.

³¹⁾ Por. A. J o c h e r, dz. cyt. 2, 198 (2781 b). Autor podaje nazwisko drukarza w nieco odmiennym brzmieniu, niż przy druku z 1568 r., gdzie zresztą uczynił to też niedokładnie, por. tamże 2, 197 (2776 a) Nb. J. S. B a n d t k i e, *Historia drukarni krakowskich*, Kraków, 1815, 283, zna aż kilka różnych odmian nazwiska tegoż drukarza.

³²⁾ Por. M. W i s z n i e w s k i, dz. cyt. 9, 168.

obie polskie Encyklopedie kościelne³³⁾, ale także sam Estreicher³⁴⁾. Tymczasem jest to wiadomość wręcz nieprawdopodobna, ponieważ wydanie to byłoby identyczne co do formatu i objętości z folialem Kuczborskiego zawierając równocześnie o wiele krótszy tekst późniejszego przekładu. Źródłem pomyłki stał się prawdopodobnie charakterystyczny dla pierwszego tłumaczenia szczegół, że nie zawierało ono w tytule roku wydania, który podano na końcu dzieła. Stąd łatwo można było przez nieuwagę rozszczepić je na dwa rzekomo różne druki: z datą i bez daty.

W rzeczywistości drugie wydanie przekładu z 1603 r. pojawiło się dopiero po czterdziestu latach³⁵⁾. Zawierało dokładny przedruk swego pierwowzoru, łącznie z Przedmową Karnkowskiego, różniąc się tylko nieco odmienną szatą graficzną. Drukarz poprzedził je własną Przedmową, pisaną 24 czerwca 1643 r., w której wyjaśnia, że dzieło wyszło staraniem Jana

³³⁾ Por. X. S. C h (o d y ń s k i), Katechizm, art. w Encyklopedii Kościelnej ks. M. Nowodworskiego, Warszawa, 1877, 10, 218; k s. J. N i e d z i e l s k i, Katechizm, art. w Podręcznej Enc. Kość. ks. Z. Chełmickiego, Warszawa, 1910, 21—22, 22. Obaj autorzy tę samą wersję i to na tej samej stronie odnoszą bezmyślnie również do tłumaczenia Kuczborskiego.

³⁴⁾ Por. K. E s t r e i c h e r, dz. cyt. 8, 112. Autor podaje nawet w pełnym brzmieniu rzekomy tytuł dzieła, zaczerpnięty najwyraźniej z wydania kaliskiego. Na podstawie tegoż wydania wspomina ponadto o Przedmowie Karnkowskiego, która jakoby poprzedzała ów przedruk. Podobnie kaliskiego tekstu dotyczy przytoczone w tym miejscu przez autora krytyczne zdanie jednego z późniejszych wydawców (z 1762 r.) o stylu przekładu. Zwraca uwagę fakt, że Estreicher umieścił zakwestionowane przez nas wydanie przed pierwowzorem z 1603 r., jakby nie był pewien zależności obu druków. Por. tamże 19, 181.

³⁵⁾ Por. „Katechism Rzymski, To iest, Nauka Chrześcianska. Powagą Concilium Tridentyskiego y Piusa V. Papeża połączynie wydana. Potym za roskazaniem ś. pamięci X. Stanisława Karnkowskiego Arcybiskupa Gnieznyskiego, Primasa Koronnego na Polskie Pytania y Odpowiedzi przełożona. Teraz znowu dla ubogich Plebanow y Gospodarzow Katolickich przedrukowana. W Krakowie, W Drukarni Franciszka Cezarego. Roku 1643.“ Str. 10 nłb., 354, 22 nłb. in 4-o.

Hiacynta z Kozichłów Giebułtowskiego. Przedmowy tej nie znają nasi bibliografowie ³⁶⁾. Niektórzy z nich błędnie utrzymują, jakoby wydanie to oparte było o przekład z 1568 roku ³⁷⁾. Jeszcze bardziej niekrytyczna jest wersja, iż w tym samym roku i miejscu wyszły równocześnie przedruki obu tłumaczeń Katechizmu ³⁸⁾. Nie wiadomo też, na jakiej podstawie twierdzi Estreicher, że omawiane wydanie nie zawierało Przedmowy Karnkowskiego z 1603 roku ³⁹⁾.

W międzyczasie Katechizm Rzymski przechodził w całym Kościele okres dłuższego zastoju. Na nowo przypomniał go katolickiemu społeczeństwu Klemens XIII Encykliką *In Dominico agro* z dnia 14 czerwca 1761 roku ⁴⁰⁾. O tym jak żywy oddźwięk znalazł głos Stolicy Apostolskiej w naszym kraju, świadczy fakt, iż w ciągu niewielu lat ukazało się aż kilka nowych polskich przedruków Katechizmu. Mianowicie już w roku następnym wyszło trzecie z kolei wydanie tłumaczenia Karnkowskiego, opracowane przez ks. J. F. Brzezińskiego ⁴¹⁾. Wydawca de-

³⁶⁾ Por. A. J o c h e r, dz. cyt. 2, 198 (2781 c); M. W i s z n i e w s k i, dz. cyt. 9, 168.

³⁷⁾ Por. F. B e n t k o w s k i, dz. cyt. 2, 541; k s. I. C h o d y n i c k i, dz. cyt. 1, 385 ns. Obaj autorzy łączą ponadto bezkrytycznie samo wydanie kaliskie z 1603 r. z tłumaczeniem Kuczberskiego. Sprostowanie por. u J. M u c z k o w s k i e g o, art. cyt. 107 ns.

³⁸⁾ Por. X. S. C h., art. cyt. 10, 218; ks. J. N i e d z i e l s k i, art. cyt. 21—22, 22. Okazji do pomyłki dostarczył niejasny trochę tekst M. M i s z n i e w s k i e g o, dz. cyt. 9, 168. Jednak stanowczo odnosi się on do drugiego z przekładów, podczas gdy wymienieni autorzy odnieśli go bez zastanowienia do obu tłumaczeń równocześnie (por. odn. 33). Przy tym Niedzielski łączy wydanie z 1643 r. aż dwukrotnie z nazwiskiem Kuczberskiego, a nadto pod wpływem Bentkowskiego (por. odn. 37) utrzymuje, iż także w Kaliszu w 1603 r. wyszły jednocześnie przedruki obu tłumaczeń.

³⁹⁾ Por. K. E s t r e i c h e r, dz. cyt. 19, 181 ns. (Brak tej wzmianki tamże 8, 242).

⁴⁰⁾ Por. S t. L. C o r v i n v. S k i b n i e w s k i, dz. cyt. 78.

⁴¹⁾ Por. „Katechizm Rzymski Z Dekretu S. Koncylium Trydent-
skiego Za rozkazem S. Piusa V. Papieża połączynie Wydany. Na Polski
język powagą niegdyś J. O. Xcia JMci Xiędza Stanisława Karnkowskie-
go Arcybiskupa Gnieźnieńskiego, Prymasa Kor. Pol. y W. X. L. przez

dykował je siedemnastu ówczesnym Biskupom wymiępiwszy ich szczegółowo w osobnej inwokacji. Oprócz Reimprimatur dzieło zawiera specjalne orzeczenie, wystawione z polecenia Bp. I. J. Massalskiego, o zgodności z przekładem kaliskim jak również z wenecką edycją oryginału z 1583 r. Zamiast Przedmowy Karnkowskiego zaopatrzone jest w cenną Przedmową samego wydawcy.

Przedmowa ta podaje nie tylko historię Katechizmu Trydenckiego, ale ponadto uwagi autora o pracy nad opublikowanym wydaniem. Skarży się w niej Brzeziński na techniczne i językowe niedociągnięcia przekładu, na którym się oparł. Wprowadzenie niezbędnych poprawek kosztowało go więcej trudu, niż wymagałoby tego nowe, samodzielne tłumaczenie. Jednak autor nie považył się na taką innowację ze względu na szacunek, jakim starożytny ten przekład cieszył się ongiś w społeczeństwie polskim ⁴²⁾.

Tłumaczenia Kuczborskiego Brzeziński najwyraźniej nie znał. Toteż bezkrytyczne jest łączenie przez niektórych biblio-

Pytania y Odpowiedzi przetłumaczony, y wydrukowany w Kaliszu R. P. 1603 Teraz zaś Z niezliczonych omyłek i słów staropolskich dziś niezrozumianych oczyszczony Y z Oryginałem Łacińskim skonfrontowany, A jako dzieło Arcybiskupa y Prymasa Utriusque Gentis Jasnie Oświeconemu Nayprzewielebniejszemu w Bogu Xiążęciu Jmci Xiędzu Władysławowi Łubińskiemu Arcybiskupowi Gnieźnienskiemu Primasowi y Xiążęciu pierwszemu Kor. Pol. y W. X. L. Sedis Apostolicae Legato nato etc. oraz J. OO. WW. Nayprzewielebniejszym w Bogu Jmci Xiężom Arcybiskupom, Biskupom, Senatorom Kor. Pol. y W. X. L. Y całemu Nayprzewielebniejszemu Duchowieństwu Pasterską około dusz funkcją bawiącemu się Nie tak Dekretem S. Synodu, y Textem Łacińskim, oraz licznemi Oycow Ss. (jako y dziś Kościołem Rządzącego) Bullami; jako raczey nayniższym Respektem X. J. F. B. W. K. W. Dedykowany. w Wilnie w Drukarni J. K. M. y Rzeczypospolitey XX. Scholarum Piarum R. P. 1762.“ Str. 16 nlb., 304, 16 nlb. in 4-o.

⁴²⁾ Interesujący jest szczegół, który podaje Brzeziński, że udało mu się z niemałym trudem znaleźć zaledwie dwa, mocno zniszczone egzemplarze pierwowzoru, w tym jeden wypożyczony z zagranicy. O drugim wydaniu tegoż przekładu wspomina autor niedokładnie, że ukazało się w 1640 r.

grafów przedruku tego z przekładem z 1568 roku⁴³). Niemniej sugestii tej uległ znowu sam Estreicher⁴⁴) dając się wprowadzić w błąd notatce Kraszewskiego, który wyrażał mylne przypuszczenie co do podanego w wydaniu przekładu⁴⁵). A przecież zasłużony bibliograf musiał druk ten mieć w rękę, skoro na innym miejscu podaje wiadomość poprawną przytaczając całe wyjątki z Przedmowy Brzezińskiego⁴⁶).

Natomiast bibliografii polskiej bliżej nieznanym jest fakt, iż Brzeziński część nakładu swego Katechizmu przeznaczył w formie osobnego wydania na użytek duchowieństwa grekokatolickiego w kraju⁴⁷). Postąpił zaś przy tym nader praktycznie. Nie zmieniawszy mianowicie nic w treści samej książki przebudował tylko odpowiednio tytuł, a we wspomnianej inwokacji, analogicznie do wydania poprzedniego, wymienił dziewięciu dostojników tegoż obrzędu dedykując im swoje dzieło.

Równie praktycznie postąpili w roku następnym Jezuici wydając aż trzy równorzędne przedruki Katechizmu Karnkowskiego⁴⁸). Jak wyznają w Przedmowie, będącej w gruncie

⁴³) Por. F. B e n t k o w s k i, dz. cyt. 2, 541; k s. I. C h o d y n i c k i, dz. cyt. 1, 385 ns. I tę pomyłkę sprostował J. M u c z k o w s k i, por. art. cyt. 107 ns.

⁴⁴) Por. K. E s t r e i c h e r, dz. cyt. 9, 319; 20, 359.

⁴⁵) Por. J. I. K r a s z e w s k i, Wilno od początków jego do roku 1750, Wilno, 1842, 4, 297.

⁴⁶) Por. K. E s t r e i c h e r, dz. cyt. 19, 182. Wydanie to notują również: A. J o c h e r, dz. cyt. 2, 198 (2781 d); X. S. C h., art. cyt. 10, 218; k s. J. N i e d z i e l s k i, art. cyt. 21—22, 22.

⁴⁷) Por. „Katechizm Rzymski .. Jasnie Wielmożnemu Nayprzewielebnieyszemu w Bogu JMci Xiędzu Felicianowi Wołodkowiczowi Arcybiskupowi Metropolicie Kiowskiemu Biskupowi Włodzimirskiemu y Brzeskiemu Opatowi Peczarokiowskiemu etc. oraz JJ. WW. Nayprzewielebnieyszemu w Bogu ICMc Xięży Arcybiskupom, Biskupom, Y całemu Nayprzewielebnieyszemu Duchowienstwu Ritus Graeco - Uniti... w Wilnie... 1762.“ Str. 16 nłb., 304, 16 nłb. in 4-o.

⁴⁸) Por. „Katechizm Rzymski Z wyroku Synodu Trydentskiego ułożony, z rozkazu Piusa V. Papieża po łacinie wydany, y na różne języki w różnych Kraiach przełożony, Teraz zaś od Klemensa XIII. osobiłwie zalecony dla iednostayney nauki Chrześciańskiej, Kosztem Jasnie Wielmożnego Jmci Xiędza Michała Z Granowa Wodzickiego Biskupa Prze-

rzeczy skróconą parafrazą Przedmowy Brzezińskiego, oparli się całkowicie na jego wydaniu. Podkreślają w niej jednak znaczne braki tamtego wydania, które poprawili konfrontując przekład z oryginałem, prawdopodobnie według edycji, jaka wyszła w Antwerpii w 1601 roku⁴⁹⁾. Zaznaczają też, że teksty Pisma Św. w całym Katechizmie przytoczyli w tłumaczeniu Wulgaty Wujka.

Poza tym sam Katechizm zaopatrzony został w części drugiej (Sakramenty) w krótkie uwagi o charakterze duszpasterskim. Dłuższe uzupełnienia zamieszczono po Sakramencie Pokuty (t. zw. *Canones Poenitentiales*) i Małżeństwa (łaciński tekst bulli Benedykta XIV *Satis vobis compertum* z dnia 17 listopada 1741 r. wraz z notatką o małżeństwach morganatycznych). Na końcu podano t. zw. Klucz do Katechizmu, t.j. opracowany dla celów kaznodziejskich¹ schemat rozkładu całego materiału na poszczególne niedziele roku. Schemat ten, jak informują wydawcy, jest pochodzenia francuskiego, a zaczerpnięty został ze wspomnianej edycji oryginału z 1601 r.

Trzy odrębne nakłady uzyskano w ten sposób, że w tytule dzieła i w umieszczonym na początku Liście pasterskim do duchowieństwa (nakazującym przyjęcie Katechizmu w danej diecezji) oraz w Przedmowie wymieniono w każdym z trzech wydań nazwisko innego z Biskupów. Odmienne też nieco dobrano za każdym razem aforystyczne teksty z Pisma Św. i Ojców Kościoła na odwrocie kart tytułowych. Identycznie natomiast brzmi Imprimatur Kurii Przemyskiej (nb. wspólne dla

myskiego Podkanclerzego Koronnego Dla pożytku y wygody Diecezji Swojej wydrukowany w Przemysłu Roku 1763, w Drukarni J. K.M. Coll. Soc. Jesu“. 2 t. 1) Str. 16 nłb., 281; 2) 148, 64 nłb. in 4-o.

„Katechizm Rzymski... Kosztem Jaśnie Wielmożnego Jmci Xiędza Walentego Wężyka Biskupa Chełmskiego... w Przemysłu... Roku 1763.“ 2. t 1) Str. 16 nłb., 281, 2) 148, 65 nłb. in 4-o.

„Katechizm Rzymski... Kosztem Jaśnie Wielmożnego Jmci Xiędza Antoniego Wołowicza Biskupa Łuckiego y Brzeskiego... w Przemysłu... Roku 1763.“ 2 t. 1) Str. 16 nłb., 281; 2) 148, 64 nłb. in 4-o.

⁴⁹⁾ Wydanie to bowiem wspomniane jest na końcu dzieła z okazji t. zw. Klucza do Katechizmu, o którym niżej.

dwóch osobnych, choć razem oprawionych ksiąg, na jakie rozpada się każdy z przedruków).

I tak przede wszystkim sam Biskup Przemyski, M. Wodzicki, przeznaczył Katechizm ten na użytek swojej diecezji⁵⁰). Równocześnie Biskup Chełmski, W. Wężyk, opłacił dla swojej diecezji drugie z wydań⁵¹). Wreszcie trzecie z nich wyszło w podobny sposób kosztem Biskupa Łucko-Brzeskiego, A. Wołłowicza. W stosunku do tego ostatniego z przedruków utrzymuje się w naszej bibliografii dotychczas niesprostowany błąd Jochera, który mylnie podał datę jego wydania⁵²). Omyłkę powtórzyły nie tylko obie Encyklopedie⁵³), ale znów nawet Estreicher⁵⁴).

Wydanie Bp. A. Wołłowicza posłużyło w przeszło czterdzieści lat później jako podstawa do nowego przedruku⁵⁵). Opuuszczono w nim tylko nazwisko Biskupa, List pasterski oraz Imprimatur, natomiast zatrzymano Przedmowę z poprzedniego wydania jak również wszystkie uwagi teologiczne. Zachowano też podział na dwie razem oprawione księ-

⁵⁰) Wydanie to przytacza K. E s t r e i c h e r, por. dz. cyt. 9, 328; 19, 182.

⁵¹) Omawiając wydanie to K. E s t r e i c h e r wzmiankuje, chyba przez prostą pomyłkę, że teksty Pisma Św. podano w nim według Wulgaty Wężyka (?!). Por. dz. cyt. 19, 182 ns. (Omówienia tego brak także 11, 2, 125).

⁵²) 1769 zamiast 1763. Por. A. J o c h e r, dz. cyt. 2, 198 (2781 e).

⁵³) Pof. X. S. Ch., art. cyt. 10, 218; ks. J. N i e d z i e l s k i, art. cyt. 21—22, 22, który niezależnie od tego podaje również wydanie przemyskie z 1763 r.

⁵⁴) Por. K. E s t r e i c h e r, dz. cyt. 9, 382; 19, 183.

⁵⁵) Por. „Katechizm Rzymski. Z wyroku Synodu Trydentskiego ułożony, Z rozkazu Piusa V. Papieża po Łacinie wydany, na różne języki w różnych Kraiach przełożony. Potym od Klemensa XIII. osobliwie zalecony dla iednostayney Nauki Chrześciańskiej, Wydrukowany w Przemysłu Roku 1763. a teraz Przedrukowany W Poczajowie. W Drukarni WW. OO. Bazylianow. Roku Pańskiego 1806“. Str. 6 nłb., 407, 59 nłb. in 4-o. Na związek z wydaniem Bp. A. Wołłowicza wskazują identyczne cytaty na odwrocie karty tytułowej.

gi, do których wszakże wprowadzono jednolitą paginację. Wydanie to mało jest znane naszym bibliografom ⁵⁶⁾.

Następny z kolei, a ostatni ze znanych nam przedruk Katechizmu Karnkowskiego wyszedł w niewiele lat później ⁵⁷⁾. Wydawca, Modest Watt Kosicki ⁵⁸⁾, zaopatrzył go w anonimową („Pewnego Kapłana“) Przedmowę, która zwraca uwagę sumiennością zawartych w niej danych. Po raz pierwszy z dotychczasowych wydań wyszczególnia ona i omawia oba polskie przekłady Katechizmu, jak również wylicza dokładnie (za wyjątkiem ostatniego) daty i miejsca późniejszych przedruków. Zdaniem autora tłumaczenie, wydane z polecenia Prymasa Karnkowskiego, przewyższa ze względów językowych i praktycznych przekład Kuczborskiego. I dlatego słusznie, według niego, oparto na tekście kaliskim i niniejsze wydanie, które wyszło w ramach t. zw. Biblioteki Chrześcijańskiej jako jej pierwsza trzytomowa pozycja.

Sam podział Katechizmu na trzy odrębne, choć razem opracowane tomiki (z osobnym lecz identycznym Imprimatur oraz takąż cenzurą państwową), odbiegał od wymienionych powyżej przemyskich wydań Katechizmu Karnkowskiego. Podobnie w odróżnieniu od nich zamieszczono Przedmowę Prymasa z 1603 r., a pominięto część dodatków teologicznych oraz t. zw. Klucz do Katechizmu. Świadczyłoby to o tym, że Kosicki bardziej niż ostatni wydawcy nawiązał do kaliskiego pierwowzoru wprowadzając doń, jak zaznacza Przedmowa, własne poprawki językowe. Z drugiej wszakże strony wyda-

⁵⁶⁾ Por. K. Estreicher, Bibliografia polska XIX stulecia, Kraków, 1907, 2, 254; k s. J. N i e d z i e l s k i, art. cyt. 21—22, 22.

⁵⁷⁾ Por. „Katechizm Rzymski, Z wyroku Śgo Soboru Trydentskiego Ułożony, Z rozkazu Piusa V. Papieża Wydany, I od Klemensa XIII szczególnie Zalecony. W Warszawie, Nakładem Wydawcy, W Drukarni Kommissyi Rząd. W. R. i O. P. 1827.“ 3 t. 1) Str. 4 nlb., XVI, 8 nlb., 136, 2 nlb.; 2) 4 nlb., 268; 3) 4 nlb., 218, 4 nlb. in 8-o.

⁵⁸⁾ Nazwisko wydawcy por. u X. S. Ch., art. cyt., 10, 218, oraz u k s. J. N i e d z i e l s k i e g o, art. cyt. 21—22, 22. Wydanie to notuje również K. E s t r e i c h e r, Bibliografia polska, dz. cyt. 2, 365; 10, 105.

nie to przejawia wyraźną zależność od jedyne go przedruku tłumaczenia Kuczborskiego, jaki pojawił się w międzyczasie (o czym niżej). Stamtąd mianowicie zaczerpnięty został właśnie podział dzieła na trzy tomy oraz polski tekst Encykliki Klemensa XIII, przytoczonej tam po raz pierwszy.

III

Po omówieniu wydań Katechizmu Karnkowskiego wypada powrócić do pierwszego z tłumaczeń, aby podobnie prześledzić, znacznie jednak skromniejsze, dzieje jego wydań. Wspomnieliśmy już o błędnych wersjach bibliograficznych, jakoby przekład ten ponawiany był w 1603, 1643 i 1762 r. (por. odn. 38 i 43). W rzeczywistości drugie jego, wzmiankowane powyżej wydanie ukazało się dopiero w końcu XVIII wieku⁵⁹). Opracował je Dominikanin, ks. Trankwillin Bielski, poprzedziwszy własną Przedmową, skierowaną do Bp. J. Olechowskiego, Sufragana krakowskiego, który patronował temu wydaniu. Przedmowa ta kreśli raczej dzieje samego Katechizmu Rzymskiego niż jego polskich przekładów.

Po niej zamieścił Bielski Przedmowę Kuczborskiego pod zmienionym nieco tytułem oraz paralelnie, w oryginale i w polskim tłumaczeniu, Encyklikę Klemensa XIII. Tekst Katechizmu przedrukował bardzo starannie z małymi zmianami językowymi, które zaznaczył w przypisach. Pieczętował też zachował charakterystyczne dla przekładu z 1568 r. podziały treści (bez rozdziałów i pytań). Natomiast od swego pierwowzoru różni się wydanie to nie tylko znacznie mniejszym formatem

⁵⁹) Por. „Katechizm Według uchwały S. Koncylium Trydentskiego dla Plebanów Ułożony z rozkazu nayprzód S. Piusa V. potym Klemensa XIII. Wydany Na Polski Język zaraz w lat cztery po skończonym Koncylium Trydentskim Przetłomaczony Przez Jmć. X. Walentego Kuczborskiego Archidyakona Pomorskiego, i w Krakowie Roku 1568, u Mikołaja Szarffenberga Wydrukowany. Teraz z Rozrządzenia Urzędu Biskupiego Krakowskiego Dla wygody Kapłanów staranie dusz w Dyecezyi Krakowskiej sprawujących Przedrukowany. w Krakowie 1789. w Drukarni Ignacego Gröbla Typografa J. K. Mći.“ 3 t. 1) Str. 50 nlb., 258; 2) 4 nlb., 259—674; 3) 4 nlb., 448, 6 nlb. in 8-o.

oraz podziałem na trzy osobno oprawione tomiki (z których dwa pierwsze mają wspólną paginację), ale ponadto całkowicie skromną szatą graficzną⁶⁰).

Nowe wydanie dzieła Kuczborskiego pojawiło się dopiero w połowie XIX w. z okazji trzechsetnej rocznicy zakończenia Soboru Trydenckiego⁶¹). Wydawca, ks. J. Krukowski, prof. teologii pasterskiej w Seminarium Duchownym w Przemyślu, oparł się na pracy Bielskiego, bynajmniej wszakże nie dorównując mu w sumienności opracowania. W Przedmowie swej z dnia 7 września 1865 r., podanej zamiast Przedmowy Bielskiego, wymienia autor oba przekłady Katechizmu Rzymskiego oddając wyższość pierwszemu z nich. Stanowisko swe uzasadnia większą zgodnością przekładu Kuczborskiego z oryginałem oraz piękniejszym w gruncie rzeczy językiem, sięgającym złotego okresu literatury polskiej⁶²). Zdanie swoje popiera Krukowski autorytetem Ordynariusza, Bp. A. Monastyrskiego, zgodnie z życzeniem którego obrał tłumaczenie to za podstawę przedruku. Późniejsze wszakże wydania obu przekładów wylicza autor częściowo błędnie i niedokładnie.

Wyrazy przestarzałe, zastąpione nowszymi, zebrał wydawca w specjalnym wykazie, obejmującym również poprawki językowe Bielskiego. Z jego też wydania zaczerpnął zmieniony

⁶⁰) Wydanie to wymieniają: A. J o c h e r, dz. cyt. 2, 197 (2776 b); K. E s t r e i c h e r, dz. cyt. 9, 579; 20, 358 ns. (z małymi pomyłkami); X. S. C h., art. cyt., 10, 218; k s. J. N i e d z i e l s k i, art. cyt. 21—22, 22 (niepotrzebnie dwukrotnie na tej samej stronie).

⁶¹) Por. „Katechizm Rzymski, Według uchwały S. Soboru Trydenckiego Dla Plebanów ułożony, z rozkazu najprzód Piusa V., potem Klemensa XIII. po łacinie wydany, na polski język w lat cztery po Soborze przez Imci księdza Walentego Kuczborskiego, Archidyakona Pomorskiego przetłumaczony; teraz zaś z małemi poprawkami i z niektórymi dodatkami przedrukowany. Nakładem P. T. Prenumeratorów. Jasło, Czcionkami Drukarni L. D. Stoegera. 1866.“ 3 t. 1) Str. 2 nlb., XVI, 132, 2 nlb.; 2) 2 nlb., 133—338, 4 nlb.; 3) 2 nlb., 339—612, 2 nlb., XXXII, in 8-o.

⁶²) Krukowski nie zna najwyraźniej zgoła przeciwnej argumentacji anonimowego autora Przedmowy do wydania M. W. Kosickiego, które nb. wymienia pod fałszywą datą.

tytuł Przedmowy Kuczborskiego oraz polski tekst Encykliki Klemensa XIII. Równocześnie jednak wprowadził szereg ulepszeń, zapożyczonych z Katechizmu Karnkowskiego, prawdopodobnie w oparciu o wydanie Bp. M. Wodzickiego z 1763 r. (które w Przedmowie osobno wyszczególnił). I tak przejął stamtąd Krukowski podział na rozdziały i pytania znacznie go rozszerzywszy, zmienił też teksty Pisma Św. według Wulgaty Wujka oraz podał schemat kaznodziejski (t.zw. Dodatek II). Natomiast pomiął całkowicie uzupełnienia teologiczne jako niezgodne z edycją rzymską oryginału z 1858 r., z którą opracowanie swe porównywał. Od siebie dołączył wykład ogłoszonego niedawno dogmatu Niepokalanego Poczęcia N.M.P. (t.zw. Dodatek I). Ślady kompilacyjnych poczynań autora nosi nawet zewnętrzna forma dzieła, ujętego — jak w wydaniu poprzednim — w trzy osobne tomiki, razem jednak — na wzór wydań drugiego z przekładów — oprawione i objęte identyczną, choć odrębną oprobatą kościelną⁶³).

W czternaście lat później Krukowski, już jako profesor U.J., ponowił swoje wydanie z niewielkimi zmianami.⁶⁴ Skasował mianowicie tylko podział Katechizmu na trzy tomy, a w związku z tym przeniósł aprobatę kościelną (do obu wydań) na początek książki. Nie poprawił jednak swych błędów bibliograficznych w powtórzonej bez zmian Przedmowie.⁶⁵) Nato-

⁶³) Przedruk ten wymienia X. S. Ch., por. art. cyt. 10, 218, oraz K. E s t r e i c h e r, dz. cyt. 2, 518; 10, 434.

⁶⁴) Por. „Katechizm Rzymski według uchwały Św. Soboru Trydenckiego dla Plebanów ułożony z rozkazu najprzód Piusa V., potem Klemensa XIII. po łacinie wydany na polski język w lat cztery po Soborze przetłomaczony przez Imci księdza Walentego Kuczborskiego, Archidyakona Pomorskiego teraz zaś ze zmianą tekstów pisma św. według tłóm. X. Wujka i zastąpieniem wyrazów zastarzałych nowszymi przedrukowany i kilka dodatkami pomnożony powtórnie wydany Przez Ks. Józefa Krukowskiego Dra. S. T. i profesora przy Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Nakładem Autora, Kraków. W Drukarni Wł. L. Anczyca i Spółki. 1880.“ Str. XVI, 17—541, 1 nłb., XXVI in 8-o.

⁶⁵) Wydaje się, że k s. J. N i e d z i e l s k i swoje niezbyt krytyczne informacje czerpał m. in. i z tego źródła, por. art. cyt. 21—22, 22. Wydanie to podaje również K. E s t r e i c h e r, dz. cyt. 6, 354 ns.

miast równocześnie lecz osobno (i z odrębną aprobatą) wydał t.zw. Dodatek III do swojego Katechizmu, obejmujący komentarz do uchwał Soboru Watykańskiego ze szczególnym uwzględnieniem dogmatów o prymacie i nieomyślności papieskiej⁶⁶). Dodatek ten ma niewątpliwie w intencjach autora stanowić integralną część ponowionego wydania, ostatniego nie tylko z przedruków tłumaczenia Kuczborskiego, ale w ogóle ze znanych nam polskich wydań Rzymskiego Katechizmu⁶⁷).

Zrekonstruowaną na podstawie źródeł historię tych wydań ujmijmy raz jeszcze w rzucie syntetycznym. Istnieją w języku polskim dwa tylko przekłady łacińskiego Katechizmu, jaki wyszedł w Rzymie w 1566 r. z polecenia Soboru Trydenckiego. Wcześniejszy i bardziej zgodny z oryginałem przekład ks. Walentego Kuczborskiego, opracowany staraniem Kardynała Stanisława Hozjusza, miał dotychczas cztery wydania: w Krakowie w 1568 r., tamże w 1789 r., w Jaśle w 1866 r. i w Krakowie w 1880 r. Wśród nich wyróżnić można dwie jakby odrębne grupy redakcyjne, obejmujące kolejno po dwa wydania każda. Przedruk bowiem z 1789 r. niewiele odbiegał od swego pierwowzoru. Natomiast dwa ostatnie, prawie identyczne wydania zawierają wprawdzie ten sam tekst Katechizmu, ale podany w zmienionej formie zewnętrznej, wykazującej znaczną zależność od przedruków drugiego z tłumaczeń.

Dokonany zaś z upoważnienia Prymasa Stanisława Karnkowskiego drugi ów przekład, późniejszy i bardziej odbiegający od oryginału, liczy aż dziewięć wydań: w Kaliszu w 1603 r.,

⁶⁶) Por. „Uchwały i wyroki Ś. Soboru Watykańskiego za Piusa IX. 1869—1870 zebranego krótko wyjaśnione, wraz z obszernym a prostym wykładem artykułu wiary »O nieomyślnym nauczycielstwie Rzym. Papieża« przez X. Dra Józefa Krukowskiego, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego. Trzeci dodatek do Katechizmu Rzymskiego. Kraków. W Drukarni Wł. L. Andrycza i Spółki. Nakładem Autora. 1880“. Str. 39 in 8-o. Druk ten podaje K. E s t r e i c h e r, por. dz. cyt. 6, 423; 11, 1, 161.

⁶⁷) Być może jednak, że istniały jeszcze jakieś inne polskie wydania Katechizmu Rzymskiego, do których nie udało się nam dotrzeć.

w Krakowie w 1643 r., dwa bliźniacze w Wilnie w 1762 r., trzy podobne w Przemyślu w 1763 r., w Poczajowie w 1806 r. i w Warszawie w 1827 r. I wśród nich dadzą się wyodrębnić cztery odmienne niejako „redakcje“. Mianowicie dwa pierwsze wydania są bardzo do siebie zbliżone. Jeszcze większe podobieństwo zachodzi między dwoma następnymi, które wszakże w niejednym odbiegają od obu wydań poprzednich. Cztery dalsze przedruki tworzą znowu odrębną, łatwą do rozpoznania grupę. Wreszcie ostatnie z wydań przejawia raczej tendencję powrotu do swego pierwowzoru, a równocześnie samo nie jest wolne od wpływów pierwszego tłumaczenia.

Ta swoista w ciągu dziejów rywalizacja dwóch polskich przekładów Katechizmu Rzymskiego zakończyła się, przynajmniej jak dotychczas, faktycznym i zasłużonym, według nas, zwycięstwem wcześniejszego z nich. Cokolwiek bowiem (wobec istnienia przeciwnych opinii w tej kwestii) dałoby się powiedzieć o ewentualnej wyższości językowej jednego z tłumaczeń, nie można zaprzeczyć, iż pod względem wierności oryginałowi późniejsze z nich ustępuje miejsca pierwszemu.

Z drugiej wszakże strony błędy bibliografii polskiej w stosunku do omówionych tłumaczeń zdają się przestrzegać, aby — jeśli dojdzie kiedyś do ponownego wydania Katechizmu w szacie polskiej — było ono ze wszech miar wydaniem krytycznym. Nie jest przy tym wykluczone, że zaistnieje potrzeba nowego, samodzielnego przekładu. Ale może się również okazać, iż wystarczy unowocześnić przekład Kuczborskiego lub też ze względów praktycznych obrać pomimo wszystko tekst Karnkowskiego. W każdym z tych wypadków wolno domagać się od przyszłego opracowania naukowej sumiennosci. I właśnie w imię tych racji krytyczne to wydanie nie będzie mogło pominąć również wyników dokonanej powyżej analizy porównawczej trzynastu polskich wydań Katechizmu Rzymskiego.